

Алексєєнко Тетяна Федорівна
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії соціальної педагогіки,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ ТА МОДЕЛІ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ: ДОСВІД І ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

В умовах трансформації суспільства, соціальних змін в інституті сім'ї, ускладнення виконання виховної функції, поширення девіантного батьківства і девіантної поведінки дітей та молоді, домашнього насилля, посилення процесів стратифікації та маргіналізації суспільства зростає роль і затребуваність чітко визначеної і узгодженої соціальної політики, спрямованої на профілактику негативних явищ, оптимізацію умов сімейного виховання, підтримку сім'ї.

Узагальнення та аналіз ситуації з цього питання дозволяє зробити висновок про те, що ідеї концептуалізується на кількох рівнях: у державній соціальній політиці, науковій теорії та соціальній практиці. Очевидною є тенденція до їх узгодження і реалізації на засадах партнерства та у міжсекторальній взаємодії, у міжнародній співпраці по імплементації положень ратифікованих документів, реалізації цілеспрямованих соціальних проектів. Найбільшою мірою це спостерігається у сфері соціального захисту сімей і дітей, що опинилися у важких життєвих ситуаціях, технологіях їхньої соціально-педагогічної підтримки. Орієнтири задаються чинним законодавством. Зміст розробляється та упроваджується відносно цільових груп та виявлених проблем.

Значний внесок у розв'язання актуальних проблем дітей і сімей в Україні зроблено науковцями та представниками неурядових організацій, зокрема щодо: профілактики бездоглядності і безпритульності, створення інтегрованих соціальних служб, реформування інтернатних закладів освіти, оцінки потреб дитини-сироти, розвитку інституту прийомних сімей і підвищення якості соціальних послуг (Г. Бєвз, Л. Волинець, І. Зверєва, З. Кияниця, В. Кузьмінський, Ж. Петрочко), формування

батьківської компетентності, підготовки кандидатів у прийомні батьки-вихователі (Т. Алексеєнко, Г. Лактіонова), протидії торгівлі людьми, розвитку служби «Телефон довіри» (К. Левченко, Л. Ковальчук), розвитку Центрів «Матері і дитини» (Г. Постолюк), активізації громади (О. Безпалько, Т. Лях) та ін. Однак, єдиної, цілісної моделі сімейної політики в Україні ще не вироблено.

У міжнародному досвіді існує кілька таких моделей, які визначаються за різними критеріями, зокрема відповідальності і державного устрою. Найбільш відомими за критерієм відповідальності держави за благополуччя сімей є дві основних моделі сімейної політики: експліцитна, імпліцитна.

Експліцитна сімейна політика є самостійним напрямком соціальної політики, що містить чітко прописані заходи, спрямовані конкретно на сім'ю, її соціальний захист і підтримку. Її якість значною мірою залежить від міри розвиненості мережі різних активно діючих організацій і фізичних осіб, які займаються даною проблематикою (батьківських асоціацій, дослідницьких інститутів і центрів, вчених і суспільних діячів, зацікавлених в розробці сімейної політики). А також від міри публічного обговорення різних проблем сім'ї, легітимності питань сім'ї у діяльності держави. Дана модель сімейної політики найбільшою мірою представлена у досвіді Швеції та Франції.

Імпліцитна сімейна політика характеризується принциповим не втручанням політики в життя сім'ї, відсутністю інституційних заходів державної допомоги сім'ям, і в той же час значним діапазоном та кількістю державних заходів, спрямованих на вирішення загальних проблем суспільства і проблем сім'ї. Припускає певні заходи державної підтримки тільки стосовно тих сімей, які випробовують значні економічні труднощі. Однак в цілому вони не сприймаються як сімейна політика. Дана модель відпрацьована у досвіді США і Канади [3].

Моделі сімейної політики у різних країнах також визначаються у відповідності до моделей державного устрою та розміру матеріальної допомоги сім'ї. До прикладу: ліберальна (Великобританія, США, Ірландія, Швейцарія), консервативна (Австрія, Німеччина, Франція); соціал-демократична (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія); з підвищеною відповідальністю сім'ї (Італія, Іспанія, Португалія).

В окремих державах названі моделі набувають додаткової специфіки та конкретизації. З метою підтримки народжуваності та виховання дитини у сім'ї значна увага приділяється прямим грошовим виплатам сім'ям та підтримці матерів у створенні сприятливих умов для поєднання професійної зайнятості з материнством (Франція); суттєво зменшується кредит на житло за кожен народжену дитину (Німеччина). На створення достатніх умов не лише для нормального материнства жінки, а й заохочення чоловіків до більш активної участі у процесі виховання дітей, тобто гендерну рівність, а також підтримку кожної молодої сім'ї повноцінним набором (на всі випадки) для новонародженого спрямована соціальна політика у Швеції та інше.

В Україні, з метою підтримки сімейного виховання, вироблення шляхів його оптимізації у змінених соціокультурних умовах, схвалено Концепцію Державної сімейної політики. В ній наголошується визнання сім'ї «інтегральним показником суспільного розвитку, в якому відображається моральний стан суспільства і його демографічний потенціал» [1].

Дана концепція визначає «...загальну стратегію і пріоритетні напрями державної політики щодо сім'ї та створення належних умов її життєдіяльності з урахуванням нових реалій: ринкової економіки, соціального партнерства, політичної демократії, всього того, що покликане зробити життя суспільства, кожної окремої сім'ї повноправним і ефективним» [там же]. Основними принципами державної сімейної політики документом визначено: суверенітет і автономія сім'ї у прийнятті рішень щодо свого розвитку; диференційований підхід до надання державою гарантій соціального захисту сім'ї; паритетна рівновага та партнерство між жінками і чоловіками в усіх сферах життя; соціальне партнерство сім'ї та держави, що здійснюється на основі розподілу відповідальності за сім'ю між батьками, дітьми, іншими членами сім'ї та державою; пріоритетність інтересів кожної дитини, незалежно від того, в якій сім'ї вона виховується; наступність поколінь, що забезпечується передачею нащадкам сімейних, національних і культурних здобутків, традицій, звичаїв [там же, р.ІІ].

До пріоритетних напрямів державної сімейної політики віднесено: формування свідомості щодо важливості ролі сім'ї і виховання нового покоління у житті суспільства та забезпеченні його прогресу; сприяння відродженню міцної сім'ї; створення умов для повноти реалізації функцій сім'ї; вжиття заходів для захисту інтересів сім'ї і дітей, їх соціальної підтримки в період соціально-економічної трансформації суспільства; формування у населення культури планування сім'ї; налагодження ефективної системи підготовки молоді до сімейного життя; сприяння поширенню сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; профілактику дитячої бездоглядності, жебракування, запобігання правопорушенням; створення у державі єдиної соціальної інфраструктури з метою обслуговування сім'ї та виконання завдань, пов'язаних з її життєзабезпеченням [там же, Р.І.].

Указом Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» (від 25.08.2015 р.) було актуалізовано питання утворення єдиної системи реалізації та захисту прав дітей в Україні, належного врахування кращих інтересів та думки дитини при прийнятті рішень, які її стосуються. Стратегією затверджено основні пріоритети державної політики з питань забезпечення прав дітей в Україні в соціальній сфері, а саме: створення сприятливого середовища для виховання дитини, умов для її самовираження; створення ефективної системи запобігання та протидії домашньому насильству, підвищення якості надання допомоги його жертвам; запобігання соціальному сирітству, подолання дитячої бездоглядності, безпритульності, бродяжництва; збереження сімейного середовища для дитини та запобігання вилученню дитини із сім'ї; продовження реформування системи інтернатних закладів для дітей: поступову відмову від інституційного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, і перехід виключно до сімейних форм виховання; надання пріоритету національному усиновленню; упровадження послуг, що базуються на дружньому підході до дитини; запровадження та забезпечення функціонування системи послуг раннього втручання з метою створення сприятливих умов життєдіяльності для дітей, які мають порушення розвитку, а також підтримки сімей, в яких вони виховуються; запобігання

відмова батьків від дітей та інвалідизації дитячого населення; зменшення кількості дітей, які перебувають у конфлікті із законом; встановлення мінімальних стандартів безпеки і благополуччя дитини та ін.

Стратегією визначено, що імплементація її основних положень забезпечується спільними діями державних органів, інститутів громадянського суспільства, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за підтримки Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інших міжнародних організацій на усіх етапах розроблення плану дій щодо реалізації її положень, моніторингу та контролю [2]. Таким чином, в основних документах України щодо здійснення державної соціальної політики у підтримці сім'ї і сімейного виховання спостерігається наступність і взаємодоповнюваність. Але в ній ще багато декларативного і фрагментарного.

Виникає багато запитань щодо практичної реалізації основних положень цих та інших державних документів, які задають орієнтир сімейної політики в Україні, зокрема вироблення конкретних механізмів їх імплементації, а також посилення відповідальності за їх виконання. Це аргументовано сучасною статистикою щодо положення сімей і дітей в Україні. Є нагальна потреба у визначеності щодо моделі її здійснення.

Список використаних джерел

1. Концепція Державної сімейної політики (від 17 вересня 1999 року N 1063-XIV). Верховна Рада України. Текст правового акту із змінами та доповненнями станом на жовтень 2010 року. – С.1. – [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1063-14>.
2. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини [Текст] : указ Президента України від 25 серпня 2015 р. №501/2015 / Україна. Президент // Орієнтир. – 2015. – № 31.- 2 вересня. – С. 10-12.
3. Kaufmann K.-X. Politics and Policies towards the Family in Europe: A Framework and in Inquiry into their Differences and Convergences // Family Life and Family Policies in Europe / Ed. by F.-X. Kaufmann, A. Kuijsten, H.-J. Schulze, K. Strohmeier. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – Vol. 2. – P. 419-491.